

УДК: 339,5:005.52(477)

Гринь В.П.*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку та оподаткування
Запорізького національного університету***Ільченко Д.А.***студентка економічного факультету
Запорізького національного університету***Gryn Viktoria***Candidate of Sciences (Economics), Associate professor,
associate professor at the department of accounting and taxation
Zaporizhzhya National University***Ichenko Diana***Student of economics faculty
Zaporizhzhya National University*

АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ ДИНАМІКИ ОБСЯГІВ ТА СТРУКТУРНИХ ЗМІН У ЗОВНІШНІЙ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ

ANALYSIS OF TRENDS OF DYNAMICS OF STRUCTURAL CHANGES AND EXCHANGE CHANGES IN FOREIGN TRADE IN UKRAINE

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто динаміку та структуру зовнішньої торгівлі товарами в Україні з 2009 по 2018 р. Установлено, що баланс торгівлі послугами в Україні є позитивним, а сальдо торгівлі товарами – негативним. Досліджено проблему негативного сальдо торгівлі товарами. Перераховано товари, які переважають у структурі експорту та імпорту України. Проаналізовано негативні сторони експорту продукції з низькою доданою вартістю. Проведено порівняння темпів приросту основних статей експорту й імпорту України за останні 10 років. Визначено перспективи виробництва та експорту продукції з високим ступенем переробки, високотехнологічної. Приведено інформацію щодо змін у географічній структурі зовнішньої торгівлі України. Запропоновано дії щодо активізації виготовлення високотехнологічної продукції вітчизняними підприємствами.

Ключові слова: зовнішня торгівля, товарна структура, експорт, імпорт, високотехнологічна продукція, науково-технічний потенціал.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены динамика и структура внешней торговли товарами в Украине с 2009 по 2018 г. Установлено, что баланс торговли услугами в Украине является положительным, а сальдо торговли товарами – отрицательным. Исследована проблема отрицательного сальдо торговли товарами. Перечислены товары, которые преобладают в структуре экспорта и импорта Украины. Проанализированы негативные стороны экспорта продукции с низкой добавленной стоимостью. Проведено сравнение темпов прироста основных статей экспорта и импорта Украины за последние 10 лет. Определены перспективы производства и экспорта продукции с высокой степенью переработки, высокотехнологической. Приведена информация об изменениях в географической структуре внешней торговли Украины. Предложены действия по активизации изготовления высокотехнологической продукции отечественными предприятиями.

Ключевые слова: внешняя торговля, товарная структура, экспорт, импорт, высокотехнологическая продукция, научно-технический потенциал.

ANNOTATION

The article deals with the dynamics and structure of foreign trade in goods in Ukraine from 2009 to 2018. It has been determined that the balance of trade in services in Ukraine is positive, while the balance of trade in goods is negative. The problem of negative balance of trade in goods is investigated. The goods that are predominant in the structure of Ukrainian exports are listed. The negative aspects of

export of products with low added value such as vegetable products, fats and oils of animal or vegetable origin, non-precious metals and their products are analyzed. The growth rates of the main export items of Ukraine over the past 10 years are comparatively. It is determined that the volume of exports of raw materials and materials is increasing, and the volume of exports of finished and high-tech products, on the contrary, is falling. The goods, which prevail in the structure of import of Ukraine, are listed. It is noticed that in the structure of import the goods with high added value prevail. Comparatively, the growth rates of Ukraine's imports for the main elements over the past 10 years. It is determined that import volumes of high-tech products are growing. The reason is the high energy intensity of the production process in Ukraine. The negative aspects of import of mineral products are analyzed. It is determined that the share of transports during the last 10 years gradually increases in the structure of imports and decreases in the structure of exports. Reorientation of Ukraine's foreign trade flows towards the EU has been noted. Information is provided on the rapid decline of the CIS share in foreign trade operations of Ukraine. The consequences of changes in the geographical structure of Ukraine's imports are presented. The prospects of production and export of products with a high degree of processing, such as products of chemical and related industries, and high-tech – machines, equipment, mechanisms and means of transport are defined. The importance of supporting the state in reforming the structure of trade in goods in Ukraine is determined. The ways of activating the production of high-tech products are listed.

Key words: foreign trade, commodity structure, export, import, high-tech products, scientific and technical potential.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Міжнародна торгівля є однією з найбільш розвинених і традиційних форм зовнішньоекономічних відносин, сучасний етап розвитку яких характеризується поглибленням процесів регіонального міждержавного співробітництва й інтеграції окремих країн у світове господарство. Проблема зовнішньої торгівлі залишається для України актуальною. За останні 25 років наша країна стала досить інтегрованою у світове господарство, а тому вельми чутливою до тих змін та коливань, які відбувають-

ся в ньому. Ці коливання впливають не лише на показники зовнішньоекономічної діяльності, а й на всю систему національних рахунків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Ця проблема вивчається багатьма українськими й зарубіжними вченими. Чимало публікацій присвячено оцінці сучасного стану і тенденцій розвитку зовнішньої торгівлі України, серед них можна відзначити праці В.Г. Андрійчука [1, с. 624], О.І. Білоган [2, с. 27–34], Т.Л. Вишинської [3, с. 41–45], Ю.Г. Козак [4, с. 441], І.Б. Марковича [5, с. 43–50], І.О. Пенської [6, с. 5–11]. Незважаючи на достатню кількість досліджень теоретичних питань щодо зовнішньої торгівлі України, необхідно зробити детальний аналіз торгівлі товарами і виявити основні тенденції та напрями її розвитку.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є виявлення тенденцій динаміки обсягів та структурних змін в українській зовнішній торгівлі товарами та послугами, а також чинників, що їх визначають.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Зовнішньоекономічні відносини в умовах активізації процесів глобалізації відіграють усе більшу роль для будь-якої країни. Україна є країною з відкритою економікою, про що свідчить її активна зовнішньоекономічна діяльність. Але зовнішньоторговельний баланс у цілому є негативним. У 2018 р. частка експорту становила 48,5% від загального обсягу зовнішньої торгівлі, тоді як частка імпорту – 51,5% [7].

Слід зазначити, що в структурі зовнішньої торгівлі України торгівля послугами посідає важливе місце, забезпечуючи реалізацію сприятливого геоелекономічного розташування між Російською Федерацією та іншими країнами СНД й Європою,

зокрема Європейським Союзом. Експорт послуг Україною завжди переважав над імпортом.

Щодо зовнішньої торгівлі товарами, то останні 10 років спостерігається переважання імпорту над експортом. Тільки в 2015 р., коли мала місце економічна криза і показники обсягу експорту й імпорту товарів знизилися, експорт незначною мірою перевищив імпорт.

Але торгівля послугами приносить значно менший дохід, аніж торгівля товарами. Для порівняння: у 2018 р. сальдо зовнішньої торгівлі послугами в Україні становило +6 048 565,5 тис. дол. США, тоді як сальдо зовнішньої торгівлі послугами – -9 801 106,3 тис. дол. США [7].

Проблема негативного сальдо зовнішньої торгівлі товарами лежить у структурі експорту й імпорту. Саме переважання товарів із низькою доданою вартістю у структурі експорту України і, навпаки, товарів із високою доданою вартістю в імпорті сприяє перевищенню витрат над надходженнями з-за кордону.

Досліджуючи структуру торгівлі товарами України за останнє десятиліття, з 2009 по 2018 р., можна виділити декілька головних статей експорту й імпорту. Серед основних елементів експорту України можна назвати такі:

- продукти рослинного походження;
- жири та олії тваринного або рослинного походження;
- недорогоцінні метали та вироби з них;
- машини, обладнання та механізми.

На рис. 1 зображено товарну структуру експорту України за 2009–2018 рр.

Продукти рослинного походження і недорогоцінні метали, тобто товари з низькою доданою вартістю, займають найбільшу частку експорту, тоді як машини, обладнання, механізми і засоби транспорту займають значну меншу частку.

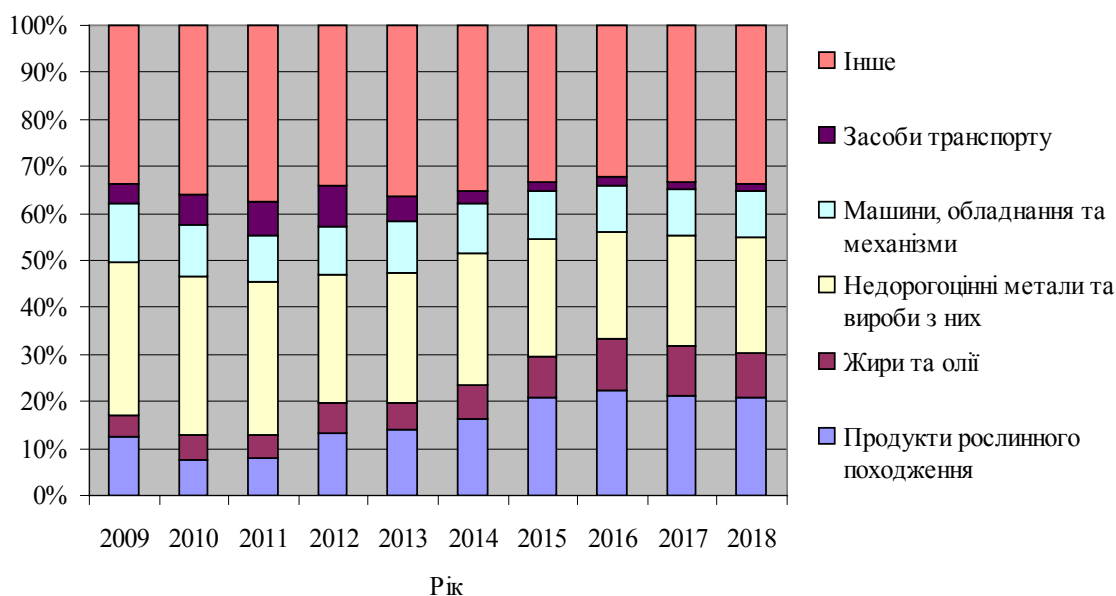

Рис. 1. Товарна структура експорту України за 2009–2018 рр.

Джерело: складено авторами на основі [7]

У 2009 р. можна порівняти частки сировинної продукції і високотехнологічної. Можна помітити, що продукти рослинного походження, серед яких переважає експорт зернових культур, займають майже однакову частку експорту з машинами, обладнанням і механізмами. Жири та олії займають незначну частку експорту, а засоби транспорту займають частку більшу, ніж у 2018 р. Недорогоцінні метали та вироби з них протягом десяти років займають найбільшу частку експорту України.

Якщо розрахувати частку в експорті товарів із низькою доданою вартістю (продукти рослинного походження, жири та олії, недорогоцінні метали) і товарів із високою доданою вартістю (машини, обладнання і механізми, засоби транспорту), то сировинні товари будуть займати в 2009 р. 32,7% загального експорту, а високотехнологічна продукція – 11%. Отже, сировина і матеріали майже у три рази перевищують експорт продуктів із високою доданою вартістю.

Якщо розглянути, як змінюються частки головних статей експорту в динаміці, з 2009 по 2018 р. спостерігається поступове зниження обсягів експорту високотехнологічної продукції і підвищення сировинної. Обсяг експорту продуктів рослинного походження підвищився вдвічі. Обсяг експорту жирів та олій підвищився у 2,5 рази, і в 2018 р. вони експортуються так само, як і машини, обладнання і механізми, які мали тенденцію щодо зниження обсягів в експорті з 2013 по 2016 р. У 2018 р. порівняно з 2009 р. спостерігається недовиконання плану їх експорту на 7,1%. Найгірша динаміка спостерігається у частці засобів транспорту в експорті. У 2018 р. порівняно з 2009 р. має місце недовиконання плану на 58%, тоді як в імпорті, навпаки, спостерігається найбільший приріст обсягів цієї продукції. Більш-менш стабільну динаміку мали обсяги експорту недорогоцінних металів. Із 2012 по 2016 р. їх обсяги експорту поступово знижувалися, а з 2017 р. спостерігалася тенденція до поступового збільшення обсягів експорту цієї продукції і наближення в 2018 р. до аналогічного показника в 2009 р. З одного боку, метали можна віднести до матеріалів, що мають низьку додану вартість, тому зменшення їх обсягів в експорті говорить про позитивну тенденцію, але, з іншого боку, оскільки тенденції до збільшення високотехнологічної продукції в структурі експорту не спостерігається, то більшою мірою зменшення обсягів експорту недорогоцінних металів компенсується за рахунок збільшення обсягів експорту продуктів рослинного походження, жирів та олій, що мають ще нижчу додану вартість, аніж недорогоцінні метали.

Отже, тенденція зростання частки сировинних товарів у структурі експорту України свідчить про її технологічну відсталість, брак технологій для виготовлення високотехнологічної продукції. Серед недоліків торгівлі сировинною продукцією такі:

- низька додана вартість такої продукції;
- прибуток від продажу залежить від масштабів виробництва, адже кожна додаткова одиниця товару приносить незначний прибуток;
- ціни на сировинну продукцію мінливі;
- на світовому ринку є конкуренти, що виготовляють таку продукцію за нижчими цінами через низьку енергоємність виробництва і наявність технологій для її ефективнішої переробки;
- науково-технічний потенціал не розвивається;
- сировинні ресурси завжди є обмеженими.

Досліджуючи структуру й обсяги імпорту України за 2009–2018 рр., основними його елементами можна назвати такі:

- мінеральні продукти;
- продукти хімічної та пов'язаних із нею галузей промисловості;
- машини, обладнання та механізми;
- засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби.

На рис. 2 зображено товарну структуру імпорту України за 2009–2018 рр.

На рис. 2 видно, що основну частку імпорту України становить продукція з високою доданою вартістю. Мінеральні продукти є сировинною продукцією, але той факт, що ці ресурси є життєво необхідними паливними матеріалами, ставить країну-імпортера в залежність від їх сучасних поставок. Також ціни на мінеральну продукцію є мінливими, що, своєю чергою, змушує країну-імпортера адаптуватися до зміни цін.

Для України мінеральні продукти, насамперед нафта і газ, займають найбільшу частку імпорту. За останнє десятиліття динаміка їх імпорту мала тенденцію як до збільшення, так і до зменшення обсягів. Порівнюючи 2009 та 2018 рр., можна відзначити зменшення обсягів імпорту мінеральної продукції на 9,7%. Це пов'язано із загостренням стосунків із Російською Федерацією, яка була головним експортером нафти і газу. Щодо динаміки імпорту машин, обладнання і механізмів, то спостерігається тенденція до поступового збільшення їх обсягів імпорту. Якщо в 2009 р. обсяг імпорту цієї продукції становив 6 257 043,8 тис. дол. США, то в 2018 р. показник імпорту наблизився до 11 951 430,6 тис. дол. США і становив 91% перевиконання рівня 2009 р. Серед продукції хімічної і пов'язаних із нею галузей промисловості найбільшу частку займають фармацевтичні вироби, тобто ці товари є життєво необхідними. Вони мають нижчу додану вартість, аніж машини, обладнання і механізми, і їх не можна віднести до високотехнологічної продукції, але для їх виготовлення необхідний науковий потенціал, який в Україні розвивається низькими темпами. Динаміка продукції хімічної промисловості має тенденцію до повільного зменшення у 2013 р. і збільшення у 2016 р. Порівняно з 2009 р. у 2018 р. обсяги імпорту цих товарів збільшилися на 32,4%. Уже зазначалося, що зростання обсягів імпорту засобів транспорту є найбільшим. Як і для всіх інших статей імпорту

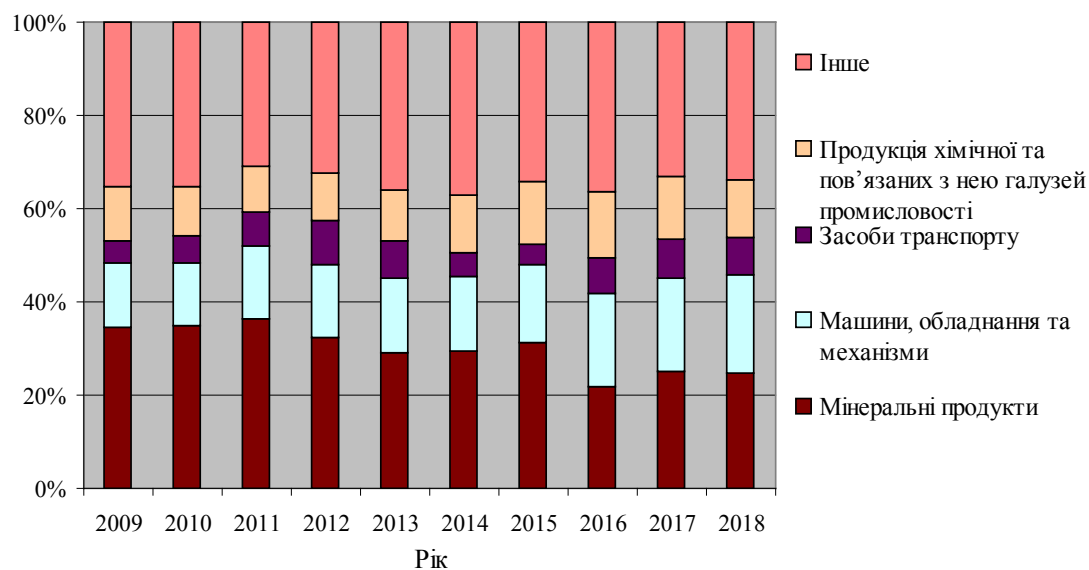

Рис. 2. Товарна структура імпорту України за 2009–2018 рр.

Джерело: складено авторами на основі [7]

ту, спостерігається тенденція до зниження обсягів імпорту засобів транспорту з 2013 по 2016 р. Перевиконання рівня 2009 р. в 2018 р. становило 110,4%. Але слід звернути увагу на те, що хоча перевиконання рівня 2009 р. і було найбільшим для засобів транспорту, найбільші витрати пов'язані з імпортом машин, обладнання і механізмів, тому що ця стаття займає більшу частку. Це видно, якщо порівняти абсолютні показники збільшення обсягів імпорту для машин, обладнання, механізмів і для засобів транспорту, вони становлять +5 694 387 тис. дол. США і +2 389 400 тис. дол. США відповідно. Оскільки частка засобів транспорту в імпорті є найнижчою серед зазначених, то й показник витрат, пов'язаних з їх імпортом, є найнижчим. Тому під час реформування структури імпорту України слід звернути увагу на абсолютні показники за кожною зі статей.

Ціна, за якою Росія продає Україні газ, інколи перевищує світову вдвічі. Така політика Росії відображається, своєю чергою, на високій енергоємності виробничого процесу в Україні. Виникає необхідність зміни географічної структури зовнішньої торгівлі, тому з 2013 р. спостерігається тенденція до зміни географічної структури через зростання частки ЄС та одночасне стрімке падіння частки СНД у зовнішньоторговельних операціях України [7].

Отже, за останні роки відбулася переорієнтація зовнішньоторговельних потоків України у напрямку ЄС. Зокрема, це стосується імпорту мінеральної продукції, а саме газу. У 2016 р. питома вага мінерального палива сягнула 22% загального імпорту товарів з ЄС. Також в імпорті послуг із країн ЄС відбулося зменшення питомої ваги транспортних послуг, що значною мірою пов'язано зі зміною географічної структури імпорту газу [8].

Обійтися лише зміною торговельних партнерів неможливо. Передусім необхідно розвивати виробництво високотехнологічної продукції всередині країни. Для активізації виготовлення високотехнологічної продукції необхідні певні дії з боку держави, які можуть проявлятися у захисті та підтримці вітчизняних виробників високотехнологічної продукції шляхом:

- здійснення фінансування цільових програм за участю держави, надання пільгових кредитів;
- зменшення розміру податку на прибуток для виробників високотехнологічної продукції;
- розширення форм інфраструктури інноваційного ринку шляхом створення технопарків, технополісів, наукових центрів, бізнес-інкубаторів;
- продовження роботи над формуванням національної інноваційної системи, яка б забезпечувала взаємодію наукових організацій, вищих навчальних закладів, інноваційних і виробничих підприємств.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. За підсумками 2018 р. виявилось, що Україна експортує продукти рослинного походження, жири, олії та недорогоцінні метали, тобто сировину і матеріали, у розмірі 54,95% від загального обсягу експорту. Як держава, що веде активну торгівлю сировинними ресурсами, Україна є вразливою до попиту на них і, відповідно, до зміни ціни. Окрім таких несприятливих умов, Україна також має слабо-розвинений науково-технічний і науково-дослідницький потенціал, високу енергоємність виробництва. Сьогодні вкрай актуальною є проблема негативного торговельного сальдо товарам.

Важливим кроком також є переорієнтація зовнішньоторговельних потоків України у напрямку ЄС. Для закріплення позицій необхідні

подальше зростання питомої ваги операцій з ЄС та відповідне скорочення частки СНД у географічній структурі зовнішньої торгівлі України. Для виходу на нові ринки високотехнологічної продукції необхідне сприяння з боку держави щодо активізації виготовлення високотехнологічної продукції. Своєю чергою, виробництво та експорт товарів, у яких сконцентровано науково-технічний потенціал, принесли б Україні більшу додану вартість і більший приток валюти, привабило б іноземні інвестиції і розвинуло технологічну базу країни.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств : навчальний посібник ; 2-е вид., доп. і перероб. Київ : КНЕУ, 2002. 624 с.
2. Білоган О.І. Аналіз трансформації факторомісткості зовнішньої торгівлі в умовах реструктуризації економік країн Центральної і Східної Європи. *Науковий економічний журнал*. Київ, 2013. С. 27–34.
3. Вишинська Т.Л. Сучасний стан зовнішньої торгівлі товарами в Україні. *Scientific Journal «Science Rise»*. 2015. С. 41–45.
4. Козак Ю.Г. Міжнародна торгівля : підручник ; за ред. Н.С. Логвінової, М.І. Барановської. Київ, 2010. 441 с.
5. Маркович І.Б. Спеціалізація експортних товарних груп як одна з характеристик торговельного потенціалу держави. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 10 (172). С. 43–50.
6. Пенська І.О. Торгівельні орієнтири України на світових ринках. *Зовнішня торгівля: право, економіка, фінанси*. 2013. № 2. С. 5–11.
7. Структура зовнішньої торгівлі товарами в Україні за 2009–2018 роки. *Офіційний сайт Державної статистики України*. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 15.03.2019).
8. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2016 році : статистичний збірник. *Офіційний сайт Державної статистики України*. 2017. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ10_u.htm. (дата звернення: 18.03.2019).

REFERENCES:

1. Andriichuk, V.G. (2002), *Ekonomika ahrarykh pidpriemstv* [Economics of agrarian enterprises]: teaching. manual 2nd form., Additional. and processing. Kyiv: KNEU. 624 p.
2. Bilogan, O.I. (2013) *Analiz transformatsii faktoromistkosti zovnishnoi torhivli v umovakh restrukturyzatsii ekonomik krain Tsentralnoi i Skhidnoi Yevropy* [Analysis of the transformation of factor-capacity of foreign trade in the conditions of the restructuring of the economies of Central and Eastern Europe]. *Naukovyi ekonomichnyi zhurnal*. Kiev. 27–34 p.
3. Vishinskaya, T.L. (2015) *Suchasnyi stan zovnishnoi torhivli tovaramy v Ukraini* [The current state of foreign trade in goods in Ukraine]. *Scientific Journal «Science Rise»*. 41–45 p.
4. Kozak, Yu.G. (2010) *Mizhnarodna torhivlia* [International Trade] / ed. N.S. Logvinova, M.I. Baranovska: a textbook for students of higher educational institutions. Kiev. 441 p.
5. Markovich, I. B. (2015) *Spetsializatsiia eksportnykh tovarnykh hrup yak odna z kharakterystyk torhovelnoho potentsialu derzhavy* [Specialization of export commodity groups as one of the characteristics of the trade potential of the state]. *Aktualni problemy ekonomiky*. No. 10 (172). 43–50 p.
6. Pensky, I.O. (2013) *Torhivelni oriientyry Ukrainy na svitovykh rynkakh* [Ukraine's commercial landmarks in world markets]. *Zovnishnia torhivlia: pravo, ekonomika, finansy*. No. 2. 5–11 p.
7. Official site of state statistics of Ukraine, *Struktura zovnishnoi torhivli tovaramy v Ukraini za 2009 – 2018 roky* [The structure of foreign trade in goods in Ukraine for 2009–2018], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (access date March 15, 2019).
8. Official site of the State Statistic Service of Ukraine, *Ukraines foreign trade in goods and services in 2016 (2017)* [Ukraine's foreign trade in goods and services in 2016] (statistical collection), available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ10_u.htm (access date March 18, 2019).